

de mos

Jaargang 33
Januari 2017

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

1

NIDI

inhoud

- 1 Multiculturalisme en criminaliteit
- 5 Veertig jaar 'Bevolking en Welzijn in Nederland'
- 7 Stop de bevolkingsgroei
- 8 Samenwonen en een kind

Foto: Roel Wijnants/Flickr

Multiculturalisme en criminaliteit

ARJEN LEERKES, ROEL JENNISSSEN & TINEKE FOKKEMA

De kans dat mannen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond verdacht worden van criminaliteit verschilt aanzienlijk tussen gemeenten. Die verschillen lijken verband te houden met hoe er lokaal wordt omgegaan met culturele en etnische diversiteit. De bevolking in de ene gemeente is meer multicultureel georiënteerd dan in de andere. Marokkaanse en vooral Turkse Nederlanders zijn minder crimineel in tolerantere gemeenten met een kleinere sociale afstand tussen de bevolkingsgroepen.

Begin 2016 telde Nederland 397 duizend personen met een Turkse en 386 duizend personen met een Marokkaanse achtergrond. Zij wonen voornamelijk in de Randstad, Noord-Brabant, Gelderland en Overijssel (figuur 1). Marokkaanse Nederlanders wonen meer dan Turkse Nederlanders in de vier grote steden (46% tegenover 36%). De drie gemeenten met het hoogste percentage Marokkaanse Nederlanders zijn Gouda (9,7%), Amsterdam (9,0%) en Utrecht (8,9%). Hoge concentraties Turkse Nederlanders tref je ook aan in Brabant, de grote Gelderse steden, Salland, Twente en de Achterhoek, waar de eerste Turkse gastarbeiders veelal in de (textiel)industrie werkten. Schiedam (10,1%), Leerdam (8,8%) en Almelo (8,1%) zijn de drie gemeenten met het hoogste aandeel personen met een Turkse achtergrond.

Een lage criminaliteit onder migranten en hun nakomelingen wordt in de wetenschappelijke literatuur gezien als een indicator van geslaagde maatschappelijke integratie. Een succesvolle integratie vergt echter tweerichtingsverkeer. Aan de ene kant leveren migranten inspanningen om voor zichzelf kansen te creëren en te benutten. Aan de andere kant is er de ontvangende samenleving die hun niet alleen kansen biedt om zich een positie in de samenleving te verwerven, maar ook eisen stelt en restricties oplegt. Aandacht voor de houding van de ontvangende samenleving kan dus het inzicht

In 2009-2010 werd de eerste enquêteronde van de Nederlandse Levensloop Studie (NELLS) uitgevoerd onder ruim 5.300 15-45 jarige inwoners uit 35 gemeenten, waaronder de vier grote steden (G4). Deze schriftelijke enquête bevat ook vragen over hoe de inwoners tegen migranten en culturele verschillen aankijken. We bepaalden per gemeente hoe inwoners met een Nederlandse achtergrond scoorden op twee aspecten van multiculturalisme: tolerantie en sociale afstand. Tolerantie werd gemeten met vier stellingen, waaronder: "Het is beter voor een land als iedereen dezelfde gewoonten en tradities heeft" (antwoordcategorieën (1) zeer mee eens t/m (5) zeer mee oneens). Sociale afstand werd gemeten met drie stellingen, zoals: "Zou u er problemen mee hebben als iemand van Turkse/Marokkaanse herkomst uw baas zou worden?" (antwoordcategorieën (1) helemaal geen probleem, (2) geen probleem, en (3) wel een probleem). De scores werden opgeteld en bewerkt tot een schaal die loopt van 1 (zeer intolerante houding en een zeer grote sociale afstand) tot 3 (zeer tolerante houding en een zeer kleine sociale afstand).

Met statistische methoden vertaalden we de scores voor de 35 NELLS-gemeenten naar alle Nederlandse gemeenten (zie figuur 2). We gebruikten daarvoor gegevens over Tweede Kamer verkiezingen, stedelijkheid van gemeenten, het gemiddeld opleidingsniveau, en het percentage inwoners met een niet-westerse achtergrond.

vaak worden geregistreerd als dader van een delict. Minder bekend is dat de mate van oververtegenwoordiging niet in alle gemeenten even groot is. Internationaal vergelijkend onderzoek suggereert dat de houding van de ontvangende samenleving van belang is om criminaliteitspatronen te begrijpen. In traditionele immigratielanden, zoals Australië, Canada en de Verenigde Staten, zijn migranten namelijk niet, of in mindere mate, oververtegenwoordigd in de geregistreerde criminaliteit. Die landen – vooral Canada – hebben van oudsher een sterke multiculturele oriëntatie. In Frankrijk, waar in de politiek meer wordt ingezet op de culturele eenheid van het land, is de mate van oververtegenwoordiging juist groot. Een open vraag is of dergelijke verschillen in multiculturele oriëntatie ook een verklaring bieden voor de verschillen in criminaliteit tussen Nederlandse gemeenten.

in het integratieproces vergroten. Is, bijvoorbeeld, de manier waarop inwoners met een Nederlandse achtergrond in een gemeente omgaan met culturele en etnische diversiteit van invloed op de integratie van migranten en hun kinderen in deze gemeente? Wij onderzoeken deze vraag door gemeentelijke verschillen in criminaliteit onder Turkse en Marokkaanse Nederlanders in verband te brengen met gemeentelijke verschillen in multiculturalisme.

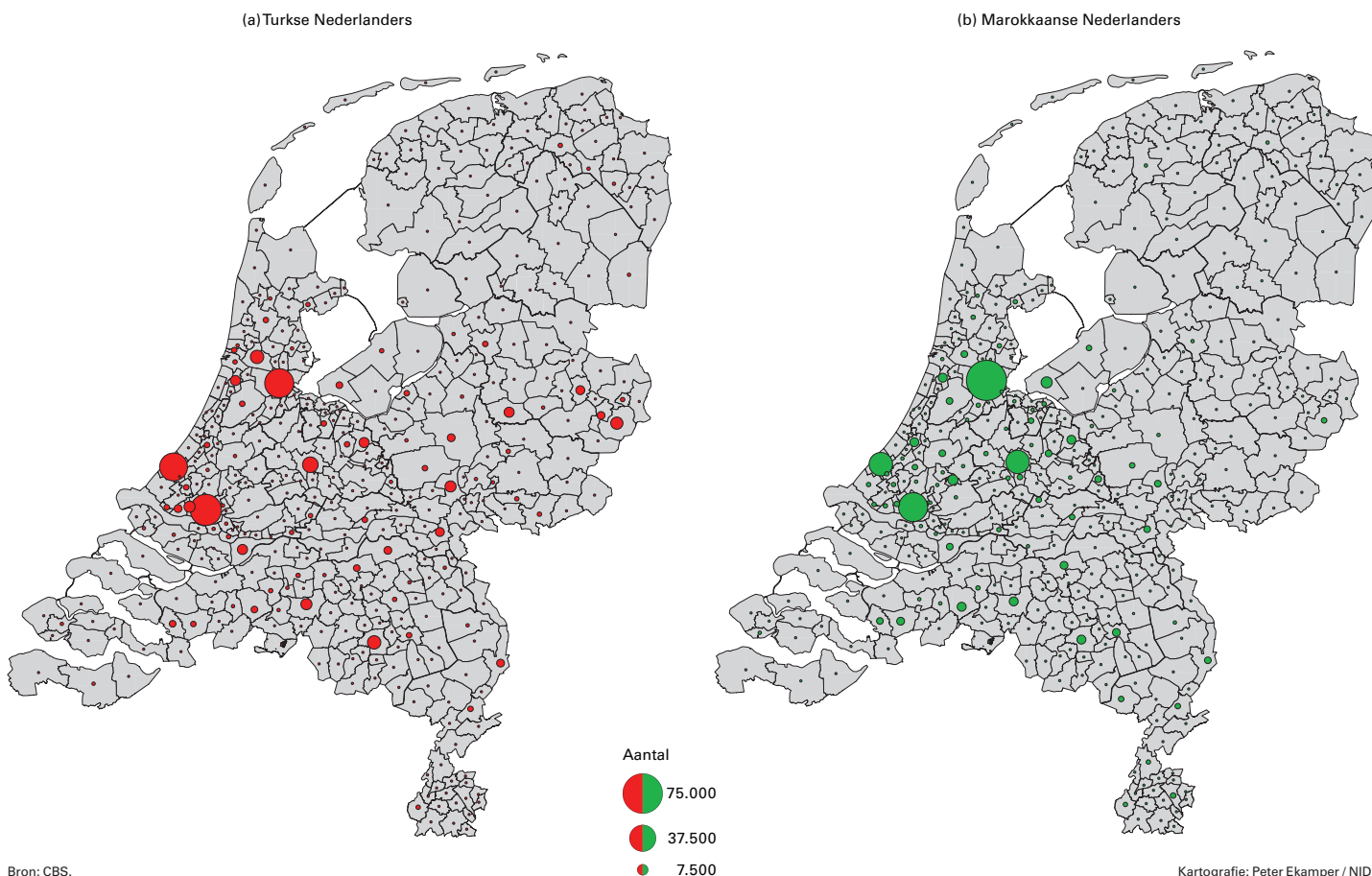
Regionale verschillen in criminaliteit

Cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) laten zien dat mannen met een Turkse en – vooral – Marokkaanse achtergrond relatief

Regionale verschillen in multiculturalisme

Met behulp van vragen uit de Nederlandse Levensloop Studie (NELLS) over hoe mensen tegen migranten aankijken, bepaalden we voor elke gemeente de mate van multiculturalisme (zie kader). Het regionale beeld dat hieruit naar voren komt is dat het multiculturalisme relatief sterk is in stedelijke gebieden, zowel binnen als buiten de Randstad, en in de drie noordelijke provincies. Gemeenten met een relatief lage score op multiculturalisme zijn te vinden in een boog om de Randstad heen, en vallen samen met de zogenoemde *Biblebelt*. Andere gebieden met een zwakke multiculturele oriëntatie zijn het noorden van Twente en de provincie Limburg. In het laatstgenoemde gebied worden ook de stedelijke

Figuur 1. De spreiding van Turkse en Marokkaanse Nederlanders, per gemeente, Nederland, 2016

gebieden, op Maastricht na, gekenmerkt door een zwakke multiculturele oriëntatie. Ook in het westen van het land zijn enkele enclaves waar multiculturalisme niet hoog in het vaandel staat. Men is er vaak sterk afhankelijk van de land- en tuinbouw of de visserij en tevens nog behoorlijk kerkelijk (Urk, Edam-Volendam, Katwijk en het Westland). Multiculturalisme is dus weliswaar door de bank genomen het sterkst in de steden, maar toch kunnen er van stad tot stad en van dorp tot dorp duidelijke verschillen zijn.

Multiculturalisme en criminaliteit

Is de kans om geregistreerd te zijn als dader van een delict in gemeenten met een sterke multiculturele oriëntatie nu groter of kleiner dan in gemeenten met een zwakke multiculturele oriëntatie? We gebruikten daarvoor (geanonimiseerde) persoonsgegevens van het CBS. Voor het peiljaar 2010 is voor elke inwoner bekend of hij of zij door de politie werd verdacht van criminaliteit. We keken naar mannen in de leeftijdscategorie van 15-45 jaar en deden aparte analyses voor mannen met een Turkse, Marokkaanse en – bij wijze van controlegroep – Nederlandse achtergrond. Invloeden van andere factoren – leeftijd, huishoudsamenstelling, inkomen, opleidingsniveau, uitkeringsafhankelijkheid, stedelijkheid van de woongemeente, de mate van criminaliteit onder leeftijdsgenoten met een Nederlandse achtergrond in de gemeente – werden statistisch constant gehouden.

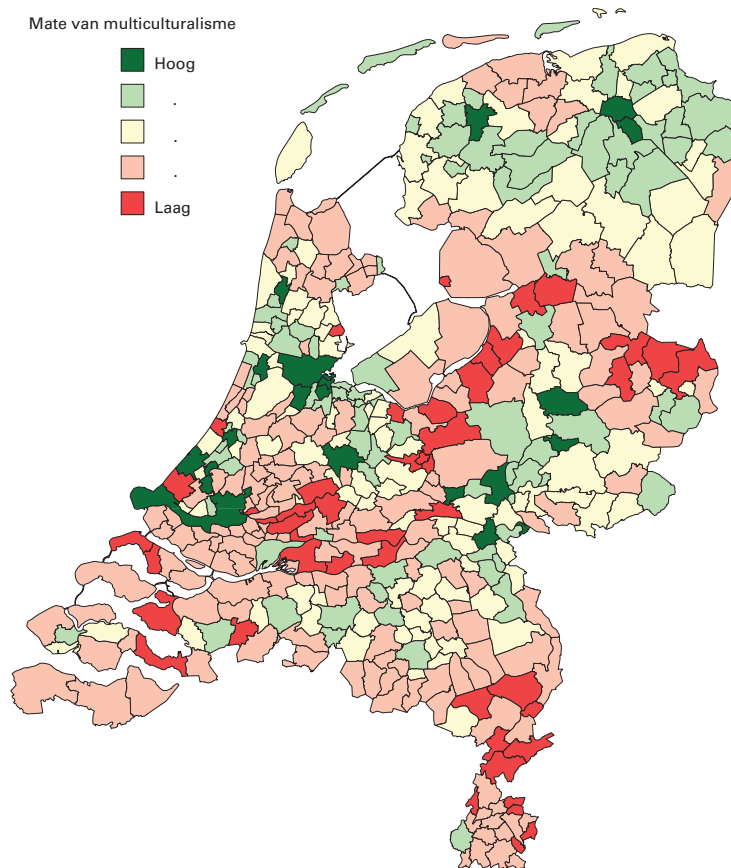
We vinden dan dat mannen met een Turkse achtergrond inderdaad een lagere kans hebben om als dader geregistreerd te staan wanneer zij in een gemeente wonen met een sterke multiculturele oriëntatie. Dat geldt vooral voor in Turkije geboren mannen, maar ook voor hun in Nederland geboren zonen. Ook bij in Marokko geboren mannen vinden we een lagere kans om in de criminaliteitsstatistiek voor te komen in multiculturele gemeenten, maar dat effect is zwak. Bij de in Nederland geboren Marokkanen en bij mannen met een Nederlandse achtergrond maakt de multiculturele oriëntatie van de gemeente geen verschil voor de kans om als dader te zijn aangetikt.

Figuur 3 illustreert deze resultaten voor een twintigjarige, middelbaar opgeleide, modaal verdienende, mannelijke stedeling. Als iemand met die kenmerken in Turkije is geboren, blijkt hij gedurende een jaar in een gemeente met een zwak multicultureel klimaat een kans te hebben van 9 procent om als dader in de criminaliteitsstatistiek te belanden. Die kans is 7 procent wanneer hij had gewoond in een gemeente met een sterk multicultureel klimaat. Dit lijkt misschien een klein verschil, maar het is statistisch significant en gaat om een verschil op jaarbasis. Het cumulatieve effect gedurende de levensloop is vermoedelijk veel groter.

Zelfgerapporteerde criminaliteit

In de NELLS-enquête is tevens aan de respondenten een lijst met veelvoorkomende misdrijven voorgelegd en gevraagd of zij deze in de afgelopen 12 maanden pleegden. Dergelijke gegevens

Figuur 2. De mate van multiculturalisme per gemeente, Nederland, 2010

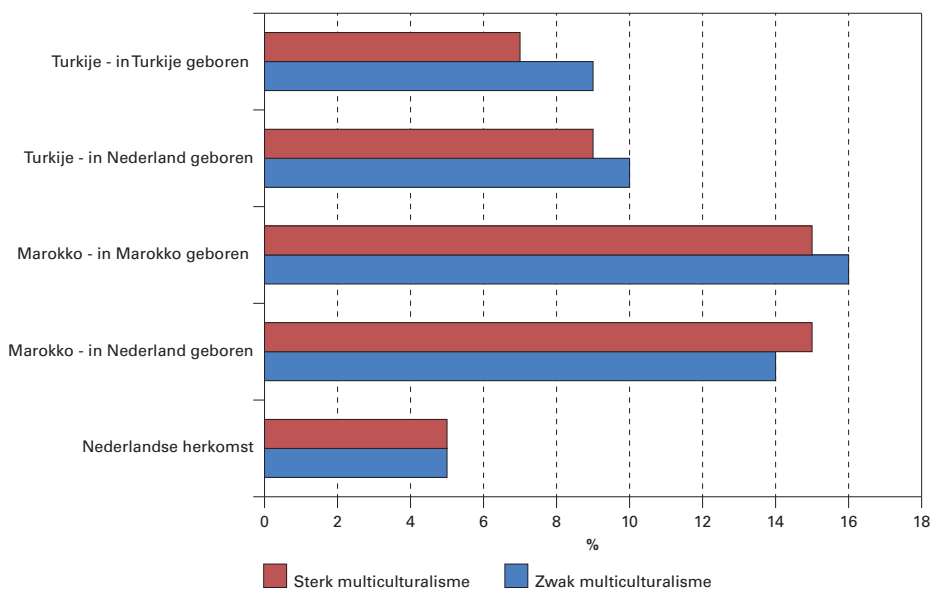

Bron: eigen berekeningen op basis van NELLS.

Kartografie: Peter Ekamper / NIDI.

over zelfgerapporteerde criminaliteit worden in de criminologie beschouwd als bruikbare aanvulling op politiegegevens, mits er naar lichte delicten wordt gevraagd. Wanneer we afgaan op de misdrijven die mannen zelf rapporteerden (hier niet getoond) zien we een min of meer vergelijkbaar patroon als bij de geregistreerde daders. In gemeenten met een sterke multiculturele oriëntatie rapporteerden vooral in Turkije geboren mannen minder crimineel gedrag. Voor in Marokko geboren mannen is dat effect zwakker. Mannen

Figuur 3. De kans van een 20-jarige middelbaar opgeleide, modaal verdienende, mannelijke stedeling om verdacht te zijn van een misdrijf naar herkomstgroep, generatie en mate van multiculturalisme van de woongemeente, 2010

Bron: eigen berekeningen op basis van NELLS.

Foto: Gerard Stolk/Flickr

die in Turkije of Marokko zijn geboren, rapporteerden in Amsterdam, de Nederlandse gemeente met de sterkste multiculturele oriëntatie, bijvoorbeeld beduidend minder misdrijven dan hun herkomstgenoten in Rotterdam, de stad met de zwakste multiculturele oriëntatie van de vier grote steden. We vinden dat effect niet voor de in Nederland geboren zonen van in Turkije of Marokko geboren personen of voor mannen met een Nederlandse achtergrond.

Met de NELLS-gegevens probeerden we ook na te gaan of multiculturalisme zogenoemde conventionele sociale bindingen bevordert en, zo ja, of dat de kans op crimineel gedrag verkleint. Dat lijkt in grote lijnen te kloppen. Mannen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond identificeerden zich in multicultureel georiënteerde gemeenten minder vaak uitsluitend met de eigen etnische groep en rapporteerden tevens meer (al dan niet etnisch gemengde) buurtcontacten, wat samengaat met meer informele sociale controle in de buurt. We zien dat het sterkst bij mannen met een Turkse achtergrond. Vooral de betere buurtrelaties blijken de kans op crimineel gedrag te verminderen.

Kip of ei?

Het is natuurlijk denkbaar dat gemeentelijke verschillen in de houding van de ontvangende samenleving een gevolg in plaats van oorzaak zijn van gemeentelijke verschillen in criminaliteit. In dat geval zou multiculturalisme niet zozeer de criminaliteit verminderen, maar vermindert criminaliteit juist het multiculturalisme. We denken dat deze omgekeerde relatie niet erg sterk is. Was dat wel zo, dan zou je namelijk verwachten dat het multiculturalisme vooral zwakker is in gemeenten met veel *zichtbare* criminaliteit bij groepen met een migratieachtergrond. Bovendien zou je dan juist een effect verwachten bij mannen met een Marokkaanse achtergrond, ook bij degenen die in Nederland zijn geboren: zij zijn namelijk relatief vaak betrokken bij zichtbare vormen

van (straat)criminaliteit. Onder Nederlands-Marokkaanse jongens van 12-25 jaar was in 2010 bijvoorbeeld 12 procent verdachte van een vermogensdelict (vooral inbraak, (winkel)diefstal en straatroof), tegenover 4 procent bij Nederlands-Turkse jongens. Ook blijft dan de vraag onbeantwoord hoe gemeentelijke verschillen in criminaliteit bij migranten dan ontstaan: we controleerden immers voor sociaaleconomische status, leeftijd en stedelijkheid. In vervolgonderzoek zullen we oorzaak en gevolg nog beter proberen te onderscheiden met longitudinaal onderzoek. We zouden dan kunnen nagaan of eventuele veranderingen in multiculturalisme in een gemeente inderdaad *voorafgaan* aan veranderingen in criminaliteit, of dat ze veeleer *volgen* op veranderingen in criminaliteit.

Naar een nieuwe vorm van multiculturalisme?

Het Nederlandse integratiebeleid is vanaf de jaren zeventig van de vorige eeuw sterk beïnvloed door het multiculturalisme, waarin wordt gestreefd naar integratie van diverse groepen met – tot op zekere hoogte – behoud van hun culturele verschillen. Vanaf de jaren negentig heeft die beleidsfilosofie echter steeds meer plaatsgemaakt voor beleid dat op assimilatie aanstuurt, bijvoorbeeld door bij inburgeringsexamens te toetsen of migranten weet hebben van Nederlandse gebruiken. Het is de vraag of die keuze in alle opzichten verstandig is. Multiculturalisme lijkt als *culturele oriëntatie* in elk geval de sociale cohesie in immigratiesamenlevingen te bevorderen en lijkt daarmee ook een dempende werking te hebben op criminaliteit, vooral bij Turkse mannen.

Arjen Leerkes, EUR en WODC,
e-mail: leerkes@fsw.eur.nl

Roel Jennissen, WRR, e-mail: jennissen@wrr.nl

Tineke Fokkema, NIDI, e-mail: fokkema@nidi.nl

LITERATUUR:

- Boom, J. de, P. van Wensveen, P. Hermus, A. Weltevrede en M. van San (2013), *Marokkaanse Nederlanders 2013. De positie op de terreinen van onderwijs, arbeid en uitkering en criminaliteit*. Rotterdam: Risbo.
- Graaf, P.M. de, M. Kalmijn, G. Kraaykamp en C.W.S. Monden (2010), The Netherlands Longitudinal Lifecourse Study (NELLS Wave 1). Dataset. Tilburg University & Radboud University Nijmegen.
- Hirschi, T. (2002), *Causes of delinquency*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Jolliffe, D., D. Farrington, J. Hawkins, R. Catalano, K. Hill en R. Kosterman (2003), Predictive, concurrent, prospective and retrospective validity of self-reported delinquency. *Criminal Behavior and Mental Health*, 13 (3), pp. 179-197.
- Lynch, P. en R.J. Simon (1999), A comparative assessment of criminal involvement among immigrants and natives across seven nations. *International Criminal Justice Review*, 9 (1), pp. 1-17.

Veertig jaar ‘Bevolking en Welzijn in Nederland’

DICK VAN DE KAA

Op 25 januari 2017 was het precies 40 jaar geleden dat prof. dr. Pieter Muntendam het eindrapport van de naar hem genoemde Staatscommissie Bevolkingsvraagstuk aan de toenmalige minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne, Irene Vorrink (PvdA), aanbod. De minister ontving een rapport met als titel *Bevolking en Welzijn in Nederland*. Het omvatte 292 pagina's, waaronder een lijst van 66 aanbevelingen. Het rapport was gebaseerd op 23 speciaal vervaardigde onderzoeksrapporten en op de verslagen van de acht werkgroepen van de Staatscommissie zelf. De wetenschappelijk secretaris van de commissie blikt terug op een rapport dat in die tijd de gemoederen danig bezig hield.

De instelling van een Staatscommissie Bevolkingsvraagstuk op 3 maart 1972 had als achtergrond de maatschappelijke zorg over de snelle groei van de Nederlandse bevolking en de ramingen over een verdere expansie ervan. In 1963 werd de Delftse hoogleraar planologie Jacobus Pieter (Co) Thijsse door de Vereniging voor Demografie uitgenodigd om een voordracht op haar jaarvergadering te verzorgen. Hij gaf daaraan een speciaal cachet door ter illustratie de kaart van Nederland in te kleuren voor de situatie waarbij de bevolking een halve eeuw later een omvang van 20 miljoen zou hebben bereikt. Een nieuwe vooruitberekening van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) wierp in 1965 geheel onbedoeld, olie op het vuur. Die vooruitberekening resulteerde zelfs in een bevolkingsomvang van bijna 21 miljoen in het jaar 2000! Gealarmeerd door het perspectief van een verdere snelle groei zag de Sociaal Wetenschappelijke Raad (SWR) van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) in deze verwachtingen aanleiding om onder de veelzeggende titel ‘De Mens in Dichte Pakking’, over dat onderwerp een uiterst belangwekkend symposium te beleggen. Het vond plaats van 20 tot 21 juni 1966 in het Koninklijk Instituut voor de Tropen. Heel ongebruikelijk voor een wetenschappelijk symposium nam het een als noodkreet klinkende resolutie aan. Sommigen pleitten voor een bevolkingsomvang van ten hoogste 10 miljoen. Maar toen een geleerd lid van de commissie zich op een bepaald moment achter dat ideaal schaarde kon de commissie niets anders worden meegedeeld dan dat het door de dynamiek inherent aan demografische processen niet binnen een afzienbare termijn kon worden bereikt zonder ruim gebruik te maken van machinegeweren! De heersende stemming in de samenleving werd goed getroffen door de titel van het tijdschriftje ‘Tal en Last’ dat steeds weer artikelen deed verschijnen die wazen op de risico's en nare consequenties die de doorgaande bevolkingsgroei voor Nederland zou hebben. Geen wonder dat de Rijksplanologische Dienst, die van 1967 tot 1972 door Theo Quené werd geleid, het initiatief nam om daar op het niveau van de staat met een commissie aandacht aan te schenken. Maar van medische kant betoogde men dat het in essentie om een probleem van volksgezondheid ging. Uiteindelijk werd op regeringsniveau beslist dat het ministerie waar-

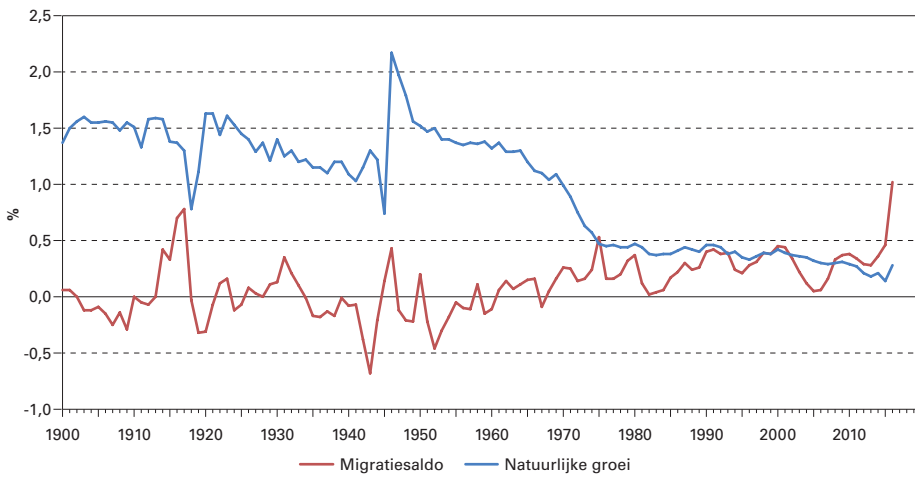
Foto: NIDI

onder dat onderwerp viel voor de commissie verantwoordelijk zou worden. Bepaald werd tevens dat de commissie onderzoek diende in te stellen. Aparte fondsen werden evenwel niet gevoteerd zodat die ten langen leste uit het budget van dat departement moesten worden vrijgemaakt.

Opdracht en samenstelling

Dat aan de instelling het nodige politieke en ambtelijke getouwtrek voorafging bleek op verschillende manieren. Zo werd uitdrukkelijk niet gevraagd om beleidsaanbevelingen. De resultaten van het in te stellen onderzoek dienden daarom zodanig geformuleerd te worden dat die ‘als basis konden dienen voor de beoordeling van maatregelen, die van invloed zouden zijn op de toekomstige ontwikkelingen in de Nederlandse samenleving.’ Ook werd in de oorspronkelijke versie van het instellingsbesluit gesproken over de groeifactoren ‘geboorte, ziekte en sterfte’ in plaats van het correcte drietal ‘geboorte, sterfte en migratie’. De opdracht specificeerde tevens dat aandacht diende te worden besteed aan de consequenties voor het leefmilieu, een onderwerp dat het kort daarvoor (1971) bij het aantreden van het kabinet Biesheuvel ingestelde Ministerie voor Volksgezondheid en Milieuhygiëne nadrukkelijk aanging. In de Staatscommissie waren zeven overheidsdepartementen vertegenwoordigd, zes

Natuurlijke bevolkingsgroei en migratiesaldo, Nederland, 1900-2016 (%*)

* Natuurlijke bevolkingsgroei = aantal geboorten minus aantal overledenen; Migratiesaldo = aantal immigranten minus aantal emigranten; beide als percentage van de totale bevolking.

Bron: CBS.

maatschappelijke organisaties, en vier organisaties die men als dienstverlenend bij het te verrichten onderzoek zou kunnen beschouwen. Daarbij werd later besloten dat tijdens het werk van de commissie de plaatsvervangende leden evenveel rechten zouden kunnen doen gelden als de leden. Politieke partijen hadden als zodanig geen vertegenwoordiging. De verantwoordelijk minister zag niettemin kans om enkele personen met een duidelijke politieke signatuur te benoemen. Zo trad Marga Klompé (KVP), later opgevolgd door Til Gardeniers-Berendsen (KVP) en ook Paula Wassen-van Schaveren (D66) op namens welzijnszorgorganisaties. Hanny van Leeuwen, (ARP) vertegenwoordigde nominaal het bedrijfsleven net zoals het Eerste Kamerlid van de PvdA Hugo Versloot dat deed. De belangrijkste politieke stromingen in het land waren dus wel degelijk present en in staat hun visie te doen horen. Ophef wakte dat alles niet, slechts in de kring van de beoefening van de demografie was er van een zekere consternatie sprake: de enige twee hoogleraren in Nederland die demografie in hun leeropdracht opgenomen hadden gekregen – Bob Godefroy en Willem Steigenga – werden nadrukkelijk gepasseerd. Redenen werden hiervoor niet gegeven, maar het had waarschijnlijk te maken met hun opvattingen. Godefroy publiceerde in de oorlog over *Das Landnotproblem in den Niederlanden* (1943) en werd gewantwoord. Steigenga was de drijvende kracht achter een belangwekkend rapport van de Wiardi Beckman Stichting uit 1955 over *Bevolkingsgroei en Maatschappelijke Verantwoordelijkheid* dat toen zelfs in eigen kring niet algemeen werd omarmd.

Aanbevelingen en realiseringen

Bevolkingsgroei en omvang

De meest cruciale aanbeveling die de commissie aan de regering deed was om te streven naar een zo spoedig mogelijke beëindiging van de natuurlijke bevolkingsgroei. Gestreefd zou dus moeten worden naar een situatie waarbij het aantal sterfgevallen het aantal geboorten spoedig zou gaan overtreffen. Het CBS had in 1976 nieuwe vooruitberekeningen gepubliceerd en de commissie stelde op basis daarvan dat daartoe voorshands elk vruchtbaarheidsniveau aanvaardbaar was waarbij het aantal kinderen dat gemiddeld per

vrouw werd geboren 15 tot 30 procent beneden het niveau lag waarbij de vervanging van generaties nog juist was verzekerd. Voor de middellange termijn, die nu al ruim voorbij is, zou overigens naar stabilisering op dat vervangingsniveau (2,1 kinderen gemiddeld per vrouw) moeten worden gestreefd zodat de bevolking niet zou blijven afnemen. Immigratie, een onderwerp dat volgens de Commissie in internationaal kader bijzondere aandacht verdiende, en ook emigratie, zouden op de demografische gang van zaken geen noemenswaardige invloed dienen uit te oefenen. Ook daarvoor zou de regering zorg dienen te dragen. Volgens de genoemde vooruitberekeningen van het CBS zou een en ander bij de hoge variant in het jaar 2000 een bevolkingsomvang van 15,2 miljoen zielen betekenen en bij de lage variant van hoogstens 14,3 miljoen.

Opmerkelijk is dat de regering in reactie op het rapport stelde dat het de visie over de beëindiging van de natuurlijke groei kon delen. Daarmee is, voor zover mij bekend, de Nederlandse regering de enige ter wereld die ooit een dergelijk standpunt heeft ingenomen. Nu was in 1973 het totaal vruchtbaarheidscijfer al beneden vervangingsniveau gedaald en de verwachting dat de natuurlijke groei snel tot een einde zou komen leek reëel. Maar 40 jaar later is het omslagpunt nog steeds niet bereikt (figuur 1).

Bij het begin van de 21ste eeuw bereikte de bevolking vooral door het geboorteoverschot een omvang van bijna 16 miljoen. Het is nu al 17 miljoen terwijl het CBS en het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) in hun laatste vooruitberekening tot 2030 nog weer eens een groei van tegen het miljoen verwachten. Curieus genoeg leidt dat nu niet meer tot grote ophef. Wellicht omdat in talrijke gemeenten – maar niet de vier grote steden – het krimpen van de bevolking intussen al een punt van grote bestuurlijke zorg is geworden. Maar het blijft wonderlijk dat wat eens een brandend vraagstuk was, nu zelfs geen maatschappelijke rimpeling meer veroorzaakt.

Voorzieningen in het beleid

Dat het de regering ernst was, althans in eerste aanleg, blijkt uit de omstandigheid dat ook de aanbevelingen over de bestuurlijke toerusting van de overheid overgenomen en tot uitvoering werden gebracht. Een voor bevolkingsbeleid verantwoordelijk bewindspersoon werd aangewezen, deze kreeg daartoe een permanente interdepartementale commissie bevolkingsvraagstukken (ICB) en een eigen bureau (bevolkingszaken) ter beschikking. In eerste opzet was het de minister voor Volksgezondheid en Milieuhygiëne die de nieuwe taak kreeg toebedeeld. Naarmate in de tijd het ‘bevolkingsbeleid’ aan belangstelling en urgentie verloor en onderzoeksvragen belangrijker werden, verschoof die ministeriële verantwoordelijkheid naar de minister voor Wetenschapsbeleid. De ICB wilde al snel het vraagstuk van de internationale migratie op de agenda plaatsen. Het gevoelen bestond dat het formele standpunt ‘Nederland is geen immigratieland’ op termijn niet zou zijn vol te houden. Die kwestie lag, en ligt ook nu nog, uiterst gevoelig. Het zou

Foto: https://nl.wikipedia.org/wiki/Piet_Muntendam

een bewindspersoon zeker veel hoofdbreken en zorg kosten. Een grote bezuinigingsoperatie besliste in 1991 over het lot van ICB en daarmee van het bureau zodat nu het onderwerp 'bevolkingsbeleid' niet langer aparte zorg van de overheid uitmaakt. Wel werd een eerst door het bureau, en vervolgens door het NIDI – dat toen nog het Nederlands Interuniversitair Demografisch Instituut heette – geleid Werkverband Periodieke Rapportage Bevolkingsvraagstukken (WPRB) ingesteld dat informeel zou optreden. Het eerste rapport verscheen in 1984; het tiende en laatste in 2012. De huidige bestuurlijke desinteresse blijkt genoegzaam uit het besluit van de fungerend minister van onderwijs, Jet Bussemaker, om haar subsidie voor het in 1971 opgerichte nationale demografische instituut (NIDI) geheel te schrappen.

Geboorteregeling, gezins- en relatievorming

Minder voortvarend werd op overheidsniveau te werk gegaan met de aanbevelingen over de ontwikkeling van een actieplan ter bevordering van geboorteregeling gedrag; om maatregelen die in verband met dat gedrag zouden dienen te worden genomen, en om acties betreffende gezins- en relatievorming. In totaal ging het hier om niet minder dan 38 afzonderlijke paragrafen en sub-paragrafen, dikwijls met aanzienlijke maatschappelijke en financiële gevolgen. Onderwerpen als abortus, gelijkberechtiging van leefvormen, en kinderbijslag raakten direct aan levensovertuiging en lagen derhalve maatschappelijk zeer gevoelig. Daarbij kwam dan nog dat, zoals eerder vermeld, al in 1973 het totaal vruchtbaarheidscijfer beneden vervangingsniveau was gedaald. De urgentie leek tijdens de werkzaamheden van de commissie als sneeuw voor de zon te zijn verdwenen. Een spoedig einde aan de natuurlijke groei leek nabij. Voor twee leden van de commissie met christen democratische signatuur (Gardeniers-Berendsen en Van Leeuwen) was dat voldoende reden om zich aan de consensus te onttrekken voor wat de centrale aanbeveling van het rapport betrof en enkele andere die betrekking hadden op geboorteregeling en voorlichting.

Overigens heeft de commissie hier de tijd aan haar zijde gevonden. Gebleken is immers dat vanaf het midden van de jaren zestig van de vorige eeuw en de snelle verspreiding van het gebruik van de pil en andere zeer effectieve methoden van geboortebepaling een zogenaamde 'tweede demografische transitie' is opgetreden. Een geweldige verschuiving in normen en waarden, een krachtige verbetering in de opleiding en positie van vrouwen en een breed gedragen erkenning van individuele keuzevrijheid zorgden ervoor dat de aanbevelingen van de commissie op termijn door de werkelijkheid voorbij werden gestreefd. De Wet Zwangerschapsafbreking dateert uit 1984; tot het geregistreerde partnerschap werd in 1998 besloten en in 2001 was Nederland voorloper toen het huwelijk werd opengesteld voor mensen van hetzelfde geslacht.

Sterfte en internationale migratie

Waar de verbeeldingskracht van de Staatscommissie in meer of mindere mate tekort is gescho-

ten betreft dat de ontwikkeling van internationale migratie en sterfte sinds 1976. Immigratie en emigratie hielden zich bij het uitbrengen van het eindrapport nagenoeg in evenwicht. Waarom zou dat het eerstvolgende decennium niet voortduren? De effecten van gezinsherenigende migratie en huwelijksmigratie, werden schromelijk onderschat of niet herkend. Veel te positief werd gedacht over de mogelijkheden van het beleid om de retourmigratie naar Suriname te bevorderen en de arbeidsmigratie te beëindigen. Aan de mogelijkheid van grootschalige asielmigratie werd voorbij gegaan. In die tijd werd aangenomen dat de immigratie met een goed werkgelegenheidsbeleid en een 'restrictief toelatingsbeleid' zou kunnen worden beheerst.

In demografische kring werd in de jaren zeventig van de vorige eeuw gedacht dat het hoogst mogelijke niveau van levensverwachting wel zo ongeveer was bereikt. Weliswaar werd door de Staatscommissie aanbevolen met kracht te streven naar een verbetering van leefgewoonten en levensomstandigheden zodanig dat een gelijkmatig hoge levensverwachting bij de geboorte zou worden gerealiseerd, maar dat vooral onder de ouderen nog grote verbeteringen mogelijk waren is pas in de laatste tientallen jaren duidelijk geworden. Er hebben zich dus veel minder sterfgevallen voorgedaan dan was geraamd. Het aantal sterfgevallen per 1000 van de bevolking ligt nu nog steeds beneden de 10 in plaats van ruim daarboven zoals men bij een sterk verouderende bevolking zou mogen verwachten.

Perspectief

Het instellen van de Staatscommissie in de jaren zeventig van de vorige eeuw kan achteraf gezien worden als een duidelijk teken dat toen al grote veranderingen in visie op de aard van het bevolkingsvraagstuk aan de gang waren. De werkelijke ontwikkelingen in de veertig jaar die volgden voltrokken zich veelal in lijn met de aanbevelingen van de commissie. Ze vloeiden daar echter niet rechtstreeks uit voort. Het perspectief is verschoven. Bevolkingsgroei wordt door de overheid niet langer als een probleem ervaren. De keuzevrijheid van paren en individuen staat centraal. Beleidsmatig wordt het bevolkingsvraagstuk nu herleid tot dat van de internationale migratie, van de integratie van nieuwkomers en van de problemen die daarmee samenhangen. Het demografisch onderzoek in Nederland heeft door het werk voor de commissie en de aansluitende uitgevoerde nationale onderzoekprogramma's trouwens een geweldige stimulans ondervonden. Het wetenschappelijk peil is nu heel hoog; de beleidsmatige benutting ervan blijft daarbij achter.

Dick van de Kaa, honorary fellow NIDI,
e-mail: vandekaa@nidi.nl

LITERATUUR:

- *Bevolking en welzijn in Nederland*. Rapport van de Staatscommissie Bevolkingsvraagstuk vastgesteld te Leidschendam, december 1976. 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1977.

STOP DE BEVOLKINGSGROEI

Bevolkingsgroei is een van de grootste uitdagingen van de eeuw. Tegen het eind van de eeuw telt de aarde volgens VN-prognoses ongeveer 11,2 miljard mensen en dat is een stijging van 50 procent ten opzichte van nu. De razendsnelle groei zal onevenredig zijn: de bevolking in ontwikkelde landen, zoals Nederland, blijft gelijk of krimpt zelfs iets. De bevolkingsgroei in Sub-Saharaans Afrika daarentegen gaat verviervoudigen.

De wereldwijde cijfers rond zwangerschap en anticonceptie zijn net zo zorgwekkend. Maar liefst 4 op de 10 zwangerschappen zijn ongepland of ongewenst. Ruim 225 miljoen vrouwen die zwangerschap willen voorkomen of uitstellen, hebben geen of beperkte toegang tot anticonceptie en onvoldoende informatie over gezinsplanning. Dat leidt vaak tot hoge vruchtbaarheidscijfers, grote gezinnen en snelle bevolkingsgroei.

Waarom moeten we ons hierom druk maken? Als seksuele voorlichting en beschikbaarheid van anticonceptie wel goed geregeld zijn, kiezen mensen er vaak voor om minder en op latere leeftijd kinderen te krijgen dan voorgaande generaties. Vrouwen kunnen zich dan vaak beter ontwikkelen, en met kleinere gezinnen is er meer geld voor onderwijs en zorg. Zo simpel en effectief is het. Niet voor niets is seksuele gezondheid en rechten een speerpunt van het Nederlandse ontwikkelingsbeleid. Wij nemen hier een speciale progressieve voortrekkersrol in – wereldwijd. Zeker nu te verwachten is dat de VS onder president Trump een sterke conservatieve tegenkracht gaat worden, is het extra van belang dat Nederland die leidende rol behoudt.

Daarom moet Nederland in de komende jaren extra inzetten op het bevorderen van seksuele en reproductieve gezondheid en rechten voor alle meisjes en vrouwen. Bevolkingsgroei heeft vele kanten en vraagt om effectieve antwoorden. Keuzevrijheid en toegang tot anticonceptie vormen daartoe een belangrijke sleutel.

Ton Coenen is directeur van Rutgers / Kenniscentrum Seksualiteit.

Samenwonen en een kind

Zestig jaar geleden was de weg naar volwassenheid in Westerse samenlevingen eenduidig: na het verlaten van het ouderlijk huis ging je trouwen en kreeg je kinderen. Sindsdien zijn er steeds meer mensen die alternatieve paden naar de volwassenheid bewandelen. Een van de meest opvallende veranderingen is de toename in het aantal stellen dat een kind krijgt terwijl zij ongehuwd samenwonen. Wetenschappers dubben of dit voortkomt uit sociaaleconomische ongelijkheid dan wel een 'vrije' keuze is.

In de Verenigde Staten hebben vrouwen van een lagere sociaaleconomische komaf een hogere kans om moeder te worden terwijl zij ongehuwd samenwonen. Vrouwen met een hogere status krijgen hun eerste kind juist vaker binnen het huwelijk. Redenen die hiervoor worden genoemd zijn dat vrouwen van een lagere komaf meer moeite hebben om een geschikte huwelijkspartner te vinden en dat samenwonende koppels van een lagere komaf niet de financiële middelen hebben om te trouwen. In deze context wordt het krijgen van kinderen binnen een ongehuwde samenwoningrelatie dan ook vaak gezien als een manier waarop sociaaleconomische ongelijkheid van de ene generatie wordt overgedragen op de volgende. Het is niet bekend of deze bevindingen ook gelden in andere Westerse samenlevingen, maar er zijn redenen om aan te nemen dat dit niet in alle gevallen zo zal zijn. In veel West-Europese landen is de sociale ongelijkheid bijvoorbeeld minder hardnekkig dan in de VS. In de Europese literatuur wordt in plaats daarvan vaak aangenomen dat de toegenomen individualisering in de afgelopen decennia heeft geleid tot een grotere keuzevrijheid aangaande beslissingen rondom gezinsvorming. Hierdoor zouden stellen steeds vaker de trouwdag uitstellen tot na het krijgen van kinderen of zelfs afzien van trouwen, bijvoorbeeld omdat zij trouwen overwets vinden.

Onderzoek onder vrouwen in de leeftijd van 18 tot 85 jaar die ongehuwd samenwoonden of getrouwd waren op het moment van de geboorte van het eerste kind, laat zien dat het percentage van deze vrouwen dat een kind krijgt terwijl zij ongetrouwd samenwonen sterk verschilt tussen landen (zie figuur). Echter, voor alle landen geldt dat het percentage dat het eerste kind binnen het huwelijk krijgt aanzienlijk hoger ligt dan het percentage dat het eerste kind binnen een ongehuwde samenwoningrelatie krijgt. Verder vinden we in veel landen een negatief effect van sociaaleconomische komaf (gemeten met het gemiddelde opleidingsniveau van de ouders van de moeder). Blijkbaar hebben niet alleen in de VS, maar ook in Canada en veel Oost-Europese landen, vrouwen van lagere sociaaleconomische komaf een relatief grotere kans om een kind te krijgen binnen een ongehuwde samenwoningrelatie dan vrouwen van een hogere komaf. In de meeste West-Europese landen vinden we echter geen effect van sociaaleconomische achtergrond, en in Nederland vinden we zelfs dat vrouwen van lagere sociaaleconomische komaf een relatief kleinere kans hebben om een kind te krijgen binnen een ongehuwde samenwoningrelatie. Op basis van deze resultaten concluderen we dat de bevindingen voor de VS misschien ook geldig zijn voor Canada en Oost-Europa, maar zeker niet voor West-Europese landen. Spelen

DEMOS verschijnt 10 x per jaar en wil de kennis en meningsvorming over bevolkingsvraagstukken bevorderen.

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen met bronvermelding wordt op prijs gesteld. Graag ontvangt de redactie een bewijsexemplaar. De personen op de foto's komen niet in de tekst voor en hebben geen relatie met hetgeen in de tekst wordt beschreven.

Het NIDI is een instituut van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen en is geaffilieerd met de Rijksuniversiteit Groningen. Het NIDI houdt zich bezig met onderzoek naar bevolkingsvraagstukken.

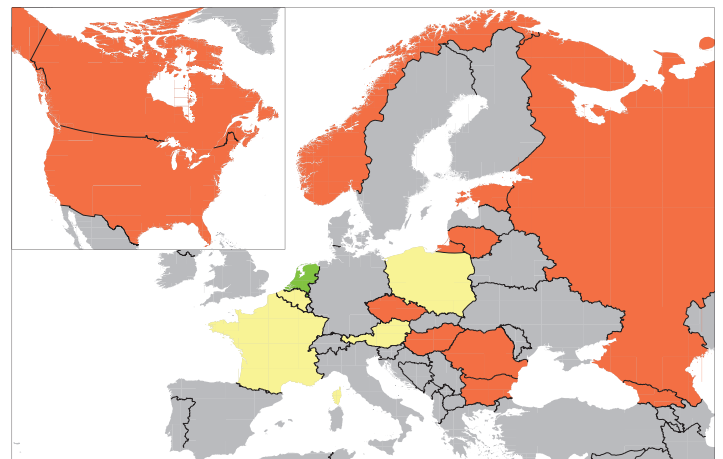
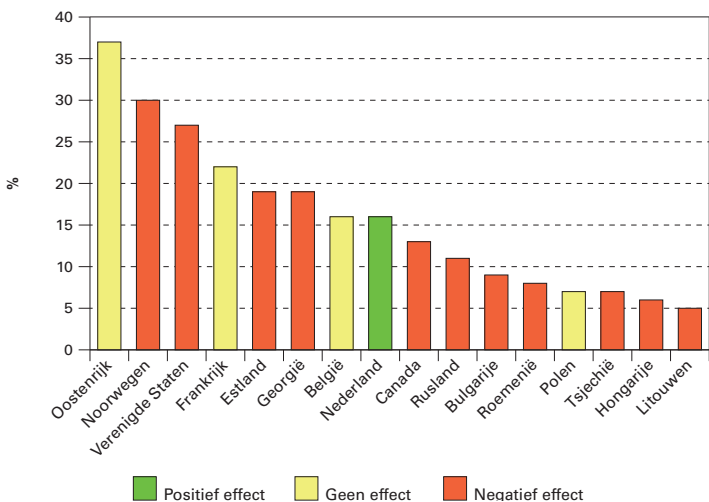
colofon

DEMOS	is een uitgave van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI).
Redactie	Nico van Nimwegen, hoofdredacteur Ingrid Esveldt, eindredacteur Harry van Dalen, redacteur Peter Ekamper, (web)redacteur Fanny Janssen (RUG), redacteur Jaap Oude Mulders, redacteur
Adres	NIDI/DEMOS Postbus 11650 2502 AR 's-Gravenhage (070) 356 52 00
Telefoon	demos@nidi.nl
E-mail	demos.nidi.nl / www.nidi.nl
Internet	gratis
Abonnementen	
Basisontwerp	Harmine Louwé
Druk	www.up-score.nl

hier dan toch de veranderende normen en waarden een rol?

Judith Koops, NIDI, e-mail: koops@nidi.nl

Percentage vrouwen dat ten tijde van de geboorte van hun eerste kind ongehuwd samenwoont en het effect van sociaaleconomische komaf

* Negatief effect = vrouwen van lagere sociaaleconomische komaf zijn relatief vaker ongehuwd bij de geboorte van hun eerste kind; positief effect = vrouwen van hogere sociaaleconomische komaf zijn relatief vaker ongehuwd bij de geboorte van hun eerste kind.

Bron: Eerste meetmoment Generations and Gender Survey (2004-2011); General Social Survey (2006) en Onderzoek Gezinsvorming (2008).

Dit onderzoek is gefinancierd door de European Research Council binnen het 7de Kaderprogramma (FP/2007-2013) van de Europese Unie/ ERC Grant Agreement n. 324178 (Project: Contexts of Opportunity. PI: Aart C. Liefbroer).